

تاریخ کیش زرتشت

جلد سوم

پس از اسکندر گجسته

تألیف

میری بیس و برانتز گرنر

ترجمه

همایون صنعتی زاده

۱۳۹۳

Boyce, Mary

سرشناسه : بویس، مری، ۱۹۲۰ م.
عنوان و نام پدیدآور : تاریخ کیش زرتشت / تألیف مری بویس؛ ترجمه همایون صنعتی‌زاده.
مشخصات نشر : تهران : گستره، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری : ج ۳.
شابک : دوره : ۸-۹-۰۹-۶۰۶۹-۶۰۶۹-۹۷۸؛ ج ۱ : ۴-۱۰-۶۰۶۹-۶۰۶۹-۹۷۸؛ ج ۲ : ۱-۱۱-۶۰۶۹-۶۰۶۹-۹۷۸؛ ج ۳ : ۸-۱۲-۶۰۶۹-۶۰۶۹-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی : فیا.
یادداشت : عنوان اصلی : A history of Zoroastrianism.
یادداشت : چاپ قبلی : توس، ۱۳۷۴-۱۳۷۵.
یادداشت : واژه‌نامه.
یادداشت : کتابنامه.
یادداشت : نمایه.
مندرجه : ج ۱. اوایل کار. - ج ۲. هخامنشیان. - ج ۳. پس از اسکندر گجسته.
موضوع : زردشتی.
موضوع : زردشت، پیامبر ایرانی در ادبیات.
شناسه افزوده : صنعتی‌زاده، همایون، ۱۳۰۴-۱۳۸۸، مترجم.
رده‌بندی کنگره : ۲ : ب ۹ ت ۲ / ۱۵۷۱ BL
رده‌بندی دیویی : ۲ : ۲۹۰
شماره کتابشناسی ملی : ۷۷۵ / ۳۱

This is an Authorized Persian translation of
A History of Zoroastrianism
By Mary Boyce

ترجمه فارسی این کتاب با اجازه اختصاصی
خانم مری بویس صورت گرفته است

مری بویس و فرانز گرنر

پس از اسکندر گجسته (جلد سوم)

همایون صنعتی‌زاده / ویراستار: علی حسن‌آبادی

چاپ اول نشر گستره بازنگریسته ۱۳۹۳

شمارگان: ۲۲۰۰ / حروفچینی و صفحه‌آرایی: حروفچینی هما (امید سیدکاظمی)

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سروش

شابک (جلد ۳): ۸-۱۲-۶۰۶۹-۶۰۶۹-۹۷۸-۶۰۰

شابک (دوره): ۸-۹-۶۰۶۹-۶۰۶۹-۹۷۸-۶۰۰

کلیه حقوق چاپ محفوظ و متعلق است به:

نشر گستره

تهران، خ انقلاب، خ ۱۲ فروردین، خ وحید نظری، کوچه جاوید یک، شماره ۱

تلفن و فاکس: ۸-۶۶۴۷۵۴۴۷

فهرست

۹	یادداشت مترجم
۱۱	پیشگفتار
۱۷	اختصارات

بخش اول: مقدماتی

۲۳	فصل اول: اسکندر و جانشینان او
۴۹	فصل دوم: سلوکیان: طرح زمینه
۶۳	فصل سوم: در لبه غربی نجد ایران: شوش و عمار

بخش دوم: در سرزمین‌های ایرانی شاهنشاهی پیشین هخامنشیان

۸۱	فصل چهارم: کیش زرتشتی و هلنیسم: بازنگری کلیات
۱۰۱	فصل پنجم: در مغرب ایران: مدیا آتروپاتن (آذربایجان)، ماد بزرگ، پارس
	فصل ششم: در سرزمین‌های مرزی هندو-ایرانی: ارکوزیا و گندهارا و یادداشت درباره کوه خواجه در
۱۵۹	درنگیانا
۱۸۷	فصل هفتم: در ایران شرقی عصر سلطان‌نشین‌های یونانی (۲۵۰-۵۰ ق.م)

بخش سوم: در سرزمین‌های غیرایرانی شاهنشاهی پیشین هخامنشیان

۲۳۳	فصل هشتم: در آسیای صغیر غربی: لیدیه، کاریه، فریگیه جنوب غربی
۲۹۳	فصل نهم: در آسیای صغیر مرکزی و شرقی: فریگیه بزرگ با گالاتیه، کاپادوکیه و...
۳۴۹	فصل دهم: در کهاجنه، سوریه و مصر
۴۰۱	فصل یازدهم: سهم کیش زرتشت در مذهب و اندیشه مدیترانه‌ای در دوره یونانی-رومی
۵۳۳	مقاله ضمیمه. چنین گفت زرتشت: نسخه‌های مجعول منسوب به زرتشت در...
۶۰۷	فهرست اعلام

یادداشت مترجم

کتابی که ترجمه فارسی آن را در دست دارید، از مهم‌ترین تألیفات علمی و تخصصی منتشرشده در زمینه کیش زرتشت و تاریخ تحولات آن است. انگیزه مترجم در این کار فراهم آوردن امکان دسترسی به مطالب متنوع و پراکنده و تأمل آن برای فارسی‌زبانانی است که در کاربرد زبان و خط انگلیسی مهارت ندارند و نمی‌توانند به تنهایی از متن اصلی بهره بگیرند.

مترجم می‌داند در موضوع کتاب مطالب تخصصی و تبخیر نیست و آن‌گونه که باید و شاید از اصطلاحات و واژه‌های آن آگاهی دارد. پس چه بسا ترجمه نمی‌تواند دقیق و شایسته چنین متنی باشد. مترجم علاوه بر گناه تکیه بر جای بی‌گانه زدن، خطاهای دیگری نیز مرتکب شده است، از جمله به جای ترجمه نصوص منابع و دست‌اول که بانوی دانشمند مؤلف کتاب پی‌درپی از آن‌ها سود جست، تا آنجا که ممکن و مرسوم بود، از ترجمه‌های فارسی آن منابع و مآخذ استفاده و نقل کرده است. زیرا ترجمه‌ها به آسانی در دسترس خوانندگان فارسی‌زبان است و مترجم در آوردن مطالب از زبان بیگانه به فارسی بیش از هر چیز، به فکر خواننده هم‌زبان خویش است.

در آوردن یادداشت‌های فصل‌ها توجه عمده مترجم، احتیاج خواننده فارسی‌زبان به آن تعداد از ارجاعات مؤلف بود که بتواند نیاز او را برآورد و مخصوصاً در مواردی که مؤلف به مآخذ و منابع متعدد ارجاع داده بود، این‌گونه تصرفات بیشتر بوده است. در مواردی هم که یادداشت‌ها محتوای مقدار زیادتری از نام‌های کتب نقل شده بود، عین عبارت مؤلف به صورت اصلی آمده، البته مراجعه به متن انگلیسی، نیاز متخصصانی را که می‌خواهند دقیق‌تر به مآخذ مذکور دست یابند، رفع می‌کند.

مترجم و ام‌دار دانشمند محترم آقای دکتر ماهیار نوایی استاد گرانقدر زبان‌های ایرانی است که در چندین جلسه او را راهنمایی کرد و آموزش داد تا واژه‌های اوستایی و پهلوی را درست تلفظ کند. متن این کتاب در مجموعه Handbuch der Orientalistik زیر نظر مورخ مشهور

برتولد اشپولر در سال ۱۹۷۵ میلادی منتشر شده است که همه اجزای آن منحصرأ جنبه علمی، دانشگاهی و تخصصی دارد. مطالعه چنین کتابی برای کسانی که بخواهند در زمینه تاریخ ایران به خصوص روزگاران پیش از اسلام مطالعه و تحقیق کنند سودمند است. مترجم امید می‌ورزد کتاب آنچنان مورد توجه قرار گیرد که نیاز به ترجمه دقیق‌تر آن احساس شود.

ه. ص. ز

www.ketab.ir

پیشگفتار

عمر پژوهش‌های غربی دربارهٔ زرتشتیگری، هنوز از دویست سال گذشته است. در پایان سدهٔ هیجدهم تفکر متافیزیکی مقدس زرتشتیان، که مجموعاً اوستا نامیده می‌شود، آغاز گردید. از روزگار یونان باستان، دانشمندان با اسم زرتشت به عنوان حکیم افسانه‌ای شرق آشنا بودند. چون اوستا سرانجام به دست پژوهشگران افتاد، با اشتیاق در آموزه‌های وی به جستجو پرداختند تا این شهرت و آبرو را توجیه کنند. در آن روزگار فضلا و ادبای مغرب‌زمین هنوز به مرجعیت دوگانهٔ مسیحیت و عقل و منطق از سوی دیگر اعتقاد داشتند. پیشرفت‌های علمی هنوز اعتبار و حشمت کیهان را مخدوش نساخته بود. از آنجا که بنیانگذار کیش زرتشتی را یکی از بزرگ‌ترین حکمای تاریخ دنیا می‌دانستند، توقع داشتند دین او آیینی پذیرفتنی برای هر مسیحی معقول و اهل منطق باشد. چون با مطالعهٔ این متن‌های مقدس آشکار شد که کیش زرتشتی، برعکس، از هر نظر دینی، اخلاقی و ناآشناست، برآشفته و آزرده شدند. دریافتند در کیش زرتشتی علاوه بر خدای یکتا و آفریننده، گروهی از ایزدان نیز با انبوهی از فرایض دشوار و مراسم پیچیده، پرستش و شایسته می‌شوند. در نتیجه آمیخته شدن کیش مسیحیت به آشنایی با اساطیر یونانی، این یقین در اروپا پیدا شده بود که شرک و اعتقاد به انواع ارباب از ویژگی‌های روزهای کودکی نسل آدمی بوده و علم اقوام و ملل پیشرفته و متمدن، موحد و یکتاپرست هستند. از این گذشته مسیحیان پرستان (که اکثر پژوهشگران زرتشتیگری را در دامن خویش پرورانده بودند) به هر گونه آداب و رسوم، حتی در مورد خدای یکتا با بدبینی می‌نگریستند. پس پذیرفتن زرتشتیگری رایج و کوشش در پی بردن به آموزه‌های آن به وسیلهٔ سنت موجود و زنده، خارج از حوصله و توانایی شعور پژوهشگران غربی بود.

راه‌گريز از این بن‌بست را سرانجام «مارتین هوگ Martin Haug» دانشمند تیزهوش زبان‌شناس پیدا کرد. با رنج بسیار گات‌ها را (که از هفده سرود باستانی تشکیل می‌شود) به عنوان

تنها بخش اوستا که اثر طبع خود زرتشت است، از بقیه آن جدا ساخت. آن گاه با ساده لوحی معصومانه ای در صدد برآمد این متن های باستانی بی اندازه دشوار را (که در ترجمه و درک محتوای آن ها هیچ دو پژوهشگری تا به امروز به توافق نرسیده اند) فارغ از اعتقادات واقعی و آداب و فرایض زرتشتیان، تفسیر و معنا کند. می پنداشت نیاکان پیروان زرتشت از همان آغاز امر از درک تعالیم او عاجز بوده و آن ها را تحریف کرده اند. او در نقش کاشفی پیشقدم، به اندازه ای با این سروده های دشوار و رازآلود کلنجار رفت تا سرانجام زرتشتی را معرفی کرد که به شدت این وضع یکتاپرست بود؛ حتی یکتاپرست تر از انبیای عبرانی ها. در ضمن، مجموع مراسم و آداب فرایض و واجبات زرتشتیان را به استثنای نیایش های آنان، مردود شناخت. می پنداشت زرتشت پیامبر ایران باستان چنان یکتاپرستی منطقی و اخلاقی ای را تعلیم داده بود که با اندیشه ها و آداب و رسوم مردم عصر او فاصله فراوان داشته است. هرچند قوم وی سرانجام آموزه های او را گردن نهادند، اما چیزی نگذشت که از تحمل ریاضت های ناشی از محرمات و منهیات آن عاجز ماندند، آن را تحریف کردند و دوباره کم و بیش به دامان باورها و رسوم کهن خویش پناذ دادند.

یکی از عوارض این ساده جلوه دادن تعالیم زرتشت، به تأخیر انداختن آگاهی از نقش حیاتی او در شکل دادن به اندیشه ها و فرهنگ های مابین و بعد از او بود. اندیشه هایی که بعدها تأثیری ژرف و گسترده بر یهودیت، مسیحیت و اسلام گذاشت. سعی «هوگ» در افزودن بر حیثیت زرتشت، در رفع سبب تحقیر نقش او در تاریخ اندیشه بشری گردید. اما نظریاتش عامل مؤثری در گسترش پژوهش های زرتشتیگری و حتی زرتشتیگری نوین شد. پژوهشگران اروپایی بر این نظریات - که سبب شد زرتشت برای اروپای قرن هجدهم و فرهنگ آن پذیرفتنی شود - صحنه گذاشتند در حدی که خود هوگ در سال های ۱۸۶۰ نظراتش را در آنجا شرح می داد، با گرمی مورد استقبال گرفته از زرتشتیان واقع شد. این گروه آن دسته از پارسیان بمبئی بودند که به سبک تمدن غربی ها تنبلیت شده بودند. حال دچار این مسئله بودند که چگونه میان آداب و رسوم و آیین ها و فرایض منسوخ کهن خود با اندیشه های علمی سده نوزدهم هماهنگی ایجاد کنند و در ضمن حیثیت و وزن تاریخی آن را در برابر هجوم مبلغان پروتستان مسیحی حفظ نمایند. پس نظریات هوگ را راه حلی ساده و سریع و قطعی یافتند. پشتیبان بی دریغ و پروپاقرص آن شده، گفتند که زرتشت نه تنها با ثنویت بیگانه بوده - اعتقادی که در نظر مسیحیان یکتاپرست مذموم بود - بلکه مبشر کیشی بسیار ساده و فارغ از هر گونه مراسم و آداب و ظرایف اعتقادی بوده است. می گفتند لازمه پیرو راستین زرتشت بودن، اصلاح کیش موجود بر این اساس است تا بار دیگر تبدیل به دینی شود که هر انسان اندیشمند و موحد بتواند با رغبت به آن بگردد.

وسیله ابراز عقاید این گروه اصلاح طلب و متعصب، زبان انگلیسی بود. پس آنچه در اروپا در این زمینه شنیده می‌شود گفته‌های اینان بود. دور تسلسل کامل شد. نظرات آنان مورد استقبال گرم شارحان و مفسران غربی این کیش قرار گرفت؛ اما در جامعه زرتشتیان با مخالفت شدید و جدی روحانیان زرتشتی و زرتشتیان معمولی روبه‌رو شد که حاضر نبودند باورها و رسوم آیین‌های اجداد و نیاکان خود را رها کرده، مذهبی من‌درآوردی و متأثر از فرهنگ غربی را جایگزین آن کنند. در اروپا نیز مکتب یکتاپرستان منطق‌گرا، منتقدانی داشت. پاره‌ای از این انتقادکنندگان از سوی دیگر راه افراط را پیمودند و زرتشتیگری را گونه پرستش ارباب انواع سنتی دانستند که تفاوت چندانی با باورهای هندوان ودایی نداشت. این مناقشه پژوهشگران در پایان سده نهم، همانند اختلاف میان پارسیان هند، به سده بیستم کشیده شد. دشواری پیدا کردن نقطه مشترک میان دو طرف به تفسیرها و تعبیرهای تازه و تازه‌تر در اروپا و هندوستان منجر شد. تفسیرها که فاصله آن با واقعیات آثار مقدس زرتشتیگری و سنت‌های زنده آن روز به روز زیادتر شد. روی سرفه می‌توان گفت اقتضای طبیعت پژوهشگری غربی بیشتر توجه به متن‌ها و نوشته‌هاست تا به آنچه عمل می‌شود؛ رسم است بیشتر به آیین‌ها و اساطیر پیردازند تا به رفتار و کردار پیروان. این گونه برخورد سبب شده تا توسن خیال پژوهشگران زودتر و آسان‌تر افسار پاره کند.

همان گونه که فرضیه‌های مربوط به زرتشتیگری در سده اخیر چندین برابر شده است، آگاهی‌های واقعی درباره همه جوانب این کیش، به سبب تلاش زبان‌شناسان، مورخان، باستان‌شناسان و سکه‌شناسان گسترش یافته است. به‌ویژه پژوهشگران زرتشتی که سرانجام بر عادت پنهان کاری ناشی از قرن‌ها ستم و آزار فائق آمده، شرح‌هایی من‌صل درباره آداب دینی و رسوم خویش نوشته‌اند و متن‌های دست دوم فراوانی منتشر ساخته‌اند. دینی خود را با دیگر اقوام و ملل در میان گذاشته‌اند.

برای پژوهشگر غربی بهره‌وری از این انتشارات همیشه آسان نیست؛ بدین جهت آنچه درباره آیین‌ها تألیف شده است. پاره‌ای از این آثار را با این فرض نوشته‌اند که خواننده را مطلب آشناست، حال آنکه دید مذهبی این نوشته‌ها برای خواننده، ناشناخته است. بعضی از آن‌ها اصلاً مطالعه نشده‌اند و به رغم مآخذ تازه، پاره‌ای از بدفهمی‌ها همچنان ادامه دارد.

به نظر می‌آید برای دستیابی به دیدگاهی که از آنجا بتوان تحولات اخیر زرتشتیگری را ارزیابی کرد و در ضمن وسیله‌ای یافت تا انبوه مدارک به دست‌آمده از دوره‌های باستانی‌تر را مدون ساخت، بهترین راه، تألیف تاریخ پیوسته و ناگسسته این کیش از ظهور زرتشت تا به امروز باشد. تاریخی که شکاف‌های معمولی، مثلاً پانصد سال دوره اشکانیان یا هزار سال پس از اسلام در آن وجود نداشته باشد تا نیاز به پرش از روی این شکاف‌ها با توسن خیال پیدا

نشود. به سبب قلت منابع، به انجام رساندن چنین وظیفه‌ای سهمگین می‌نماید، اما اکنون به آن اندازه منابع و مآخذ فراهم شده که انجام چنین امری ناممکن نیست. مؤلف به‌هنگام بر عهده گرفتن این مهم، بنا را بر این فرض نهاد که - به احتمال قریب به‌قین - پیام زرتشت را شاگردان و پیروان او به‌مراتب درست‌تر درک کرده‌اند تا پژوهشگرانی که در دامان فرهنگ و کیشی کاملاً بیگانه و هزاران سال بعد، تنها با انگیزه کنجکاوی روشنفکرانه درصدد کشف و پیدا کردن معنای آن برآمده‌اند. از این‌رو در سراسر این کتاب تکیه بر سنت زرتشتیگری است. سنتی که آشکارا در تمام طول تاریخ تا زمان تأثیر اروپای سده نوزدهم نهایت قدرتمندی و یکدستی را از خود نشان داده بود.

با آغاز نیت این بود برآوردی کوتاه از انواع تفسیرهایی که در دهه‌های اخیر از زرتشتیگری شده است در این پیش‌گفتار آورده شود. اما روشن شد که تا تحولات قبلی بررسی نشود، این کار سودمند نخواهد بود. چنانچه برآوردی پیوسته جلد چهارم خواهد شد. اما طبعاً در سرتاسر اثر، اشاراتی به نظرات پژوهشگران می‌شود.

یکی از مشکلات مهم تدوین تاریخ زرتشتیگری، چگونگی تلفظ و املا‌ی اسامی خاص و اصطلاحات فنی است که در زبان‌های مختلف و اعصار گوناگون یکسان نبوده است. در روزگار باستان [زبان] اوستا و اوستایی کم‌کم دچار تغییر داشت. سپس نوبت پارتی و پارسی میانه (پهلوی) رسید و امروزه باز میان زبان پارسی‌های هند و زرتشتیان ایرانی دوگانگی پیدا شده است. از آنجا که متن‌های زرتشتی بیشتر در زبان‌های اوستایی و پهلوی به جا مانده‌اند، این دو شکل ترجیح داده شد. با وجود این گاهی به سبب طبیعت این متن‌ها چاره‌ای جز به هم آمیختن اصطلاحات اوستایی و پارسی میانه نیست. در املا‌ی اصطلاحات، هر جا که در مطلب آشفتگی پدید می‌آورد، از کاربرد علائم پژوهشگرانه پرهیز شده است. به خصوص در مورد هجای بی‌صدایی که از بیخ حلق ادا شده و با علامت X نشان داده می‌شود. در اینجا این هجا با نشانه KH نشان داده شده است (مگر آنجایی که تمام عبارت به اوستایی یا پهلوی املا شده است). کاربرد هجای بی‌صدایی که با سقف دهان تلفظ می‌شود ساده‌ری نیست، مگر در موارد معدود که اسم شخص یا مکان چنان مشهور است که کاربرد این علامت در آغاز واژه شگفت‌آور می‌نماید (مانند اسامی «شاهپور» یا «شیراز» که از حروف انگلیسی SH استفاده شد). به جای «CH» و «ZH» علامت‌های z و c به کار رفته است.

مشکل اساسی‌تر ناشی از طبیعت مآخذ و منابع است. روحانیان زرتشتی مدت‌های مدید از کاربرد وسیله بیگانه «نوشتن» برای ثبت و ضبط آثار مذهبی و متن‌های مقدس خویش احتراز می‌کرده‌اند. هیچ متن مذهبی زرتشتی را نمی‌توان پیدا کرد که پیش از قرن سوم میلادی به رشته تحریر درآمده و در کسوت خط، محدود و محصور شده باشد. بیشتر آنچه در

آن زمان و پس از آن نوشته شده، حاوی مطالبی بسیار کهن تر و باستانی تر است که این امر، باعث دشواری در تشخیص این عوامل و عناصر باستانی و دوره و زمانی که به آن تعلق دارند، می شود. برای حل این مشکل، معمولاً مجموع متون پهلوی را به دوره ساسانی منتسب می کنند که سبب نتیجه گیری های ناهنجار و ناروا می گردد. مثلاً سبب می شود تا کیهان شناسی وسیع و گسترده ای را که آموزه های زرتشت بر پایه آن استوار است، کم و بیش از تألیفات دوره نسبتاً جدید و سفسطه آمیز ساسانی بدانیم. در این کتاب روش دیگری پیش گرفته شده است و به منابع متأخر، تنها آن گاه رجوع شده که نهایت لزوم، محسوس بوده و هر جا لازم بوده است یادآوری های مناسب شده که باورهای روزگار پیش از تاریخ کدامند.

در نوشتن نخستین جلد (و جلد های بعدی تاریخ کیش زرتشت) سخت مدیون دوستان زرتشتی - که این کتاب بدان تقدیم شده است - می باشم. از کمک ها و راهنمایی های بی اندازه سخاوتمندانه آقای شهبازم. هر زرتشتی با تأسف اقرار می کند که چون سه نفر زرتشتی گرد هم آیند، آموزه های زرتشتی با سه گونه تعبیر و تفسیر خواهند کرد. پس انتظار ندارم نتایجی که در این کتاب گرفته می شود، مورد پسند همه آنان قرار گیرد. امیدوارم باور داشته باشند که تألیف این کتاب کوششی صمیمانه و صادقانه برای پیدا کردن حقیقت بوده است. به خصوص وامدار آقای م. ای. اسکات، عضو کتابخانه دانشگاه کمبریج هستم که مرا بی دریغ در پیدا کردن مآخذ و منابع مدد رساند و با بحث و گفتگوات میهمان را برای من روشن کرد. پروفیسور پل تیمه با مکاتباتی که با من کرد، مرا بیش از آنچه از کتاب هایش سود برده بودم فایده رساند. مدیون دوستان دکتر ایلیا گرشویچ هستم که با مخالفت بی دریغانه با بسیاری از نظراتم مرا به تأمل و تفکر بیشتر و عمیق تر وادار ساخت. از گفتگوهای من با دکتر الف. دی. اچ. بی وار، دانشمند باستان شناس و دستیار سابق او دکتر شاهپور شهبازی بهر فراوان برده ام. پژوهشگرانی که با فرستادن ارجاعات، مقالات، کتاب های کمیاب یا کپی های مرهون الطاف خویش کرده اند، عبارتند از:

پروفیسور سر هارولد بیلی

پروفیسور ای. ام. دیاکونف

پروفیسور دوشن گیمن

آقای گوردون واسون

پروفیسور جاکوب نیوسنر

پروفیسور آر. ئی. ئمریک

پروفیسور مارتین شوارتز

دکتر پی. کی. انکلساریا

دکتر احمد تفضلی
خانم هلن پوتامیانوس
آقای بلا بروکانسکی.

آقای جی. ر. هینلز نمونه‌های چاپی را با بزرگواری مطالعه کردند. از پروفیسور بی. اسپولر و مؤسسه انتشاراتی بریل، که بردباری بیش از حد نشان دادند تا رساله ۳۰ صفحه‌ای مربوط به زرتشتیگری در Handbuch der Orientalisk تبدیل به طرح کتاب حاضر شود، بی‌اندازه متشکرم.

www.ketab.ir

اختصارات

[Note: cross-references are to the names of authors, editors or translators, given in the bibliography, under which details of the work concerned appear. Since there are different systems for transcribing Pahlavi, the titles of Pahlavi texts may differ slightly there from the forms given below.]

AA	Archäologischer Anzeiger
AASH	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae
Abh.	Abhandlungen
Abstr. Ir.	Abstracta Iranica
Acta Ir.	Acta Iranica
Acta Or.	Acta Orientalia
AHM	The Avestan Hymn to Mithra, see I. Gershevitch
Air. Wh.	Altiranisches Wörterbuch, see C. Bartholomae
AJ	Ayadgar i Jamaspig, see J. Messina
AJA	American Journal of Anthropology
AMI	Archäologische Mitteilungen aus Iran
Annales, E.S.C.	Annales Économiques, Sociétés, Civilisations
ANRW	Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, ed. H. Temporini and W. Haase, Berlin-New York
ANS	American Numismatic Society
APOT	Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English, see R. H. Charles
AS	Anatolian Studies
Av.	Avestan
AVN	Arda Viraz Namag, see P. Gignoux
AW	Antike Welt
BAI	Bulletin of the Asia Institute
BaM	Baghdader Mitteilungen
BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
BCH	Bulletin de correspondance hellénique
BCM	J. Bidez and F. Cumont, Les mages hellénisés, see J. Bidez
BEFEO	Bulletin de l'Ecole française d'Extrême Orient
BMC	British Museum Coin Catalogue
BSOAS	Bulletin of the School of Oriental and African Studies
Bull. ép.	Bulletin épigraphique

CAH	The Cambridge Ancient History
CH India	The Cambridge History of India
CH Ir.	The Cambridge History of Iran
CHJ	The Cambridge History of Judaism
CIMRM	Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae, see M. J. Vermaseren
CRAI	Comptes rendus de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres
DAFA	Délégation archéologique française en Afghanistan
DAFI	Délégation archéologique française en Iran
DAW	Denkschrift Wiener Akademie
Dd.	Dadestan i denig, see E. W. West
Dk.	Denkard
DkM	Denkard, ed. D. M. Madan, Bombay 1911
EI	Encyclopaedia of Islam
Elr.	Encyclopaedia of Iranica
EMM	Etudes sur les mystères de Mithras, see S. Wikander
Enc. Brit.	Encyclopaedia Britannica
Enc. Jud.	Encyclopaedia Judaica
Ep. Manuſcihr	Epistles of Manuſcihr, see E. W. West
EPRO	Études préliminaires aux religions orientales dans l'empire romain
ERE	Encyclopaedia of Religion and Ethics, ed. J. Hastings
Ét. mithriaques	Études mithriaques, see J. Duchesne-Guillemin
EW	East and West
Festschrift	Standardized title for the widely cited presentation volumes, see in bibliography under the name of the scholar honoured
FGrH	Fragmente der griechischen Historiker, ed. F. Jacoby, Berlin-Leiden, 1922–1958
GBd.	Greater Bundahisn, see B. T. Anklesaria
HbO	Handbuch der Orientalistik
HR	History of Religions
HTR	Harvard Theological Review
HUCA	Hebrew Union College Annual
HZ I, II	The first two volumes of this history, published in 1975 (reprinted with corrections, 1989) «The early period», and 1982, «Under the Achaemenians»
HZ IV	The planned next volume of this history, «Under the Arsacids and early Sasanians»
IJJ	Indo-Iranian Journal
Ind. Bd.	Indian Bundahisn, see E. W. West
IOS	Israel Oriental Studies
Ir. Ant.	Iranica Antiqua
IsMEO	Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente
Ist. Mitt.	Istanbuler Mitteilungen
JA	Journal asiatique
JAOS	Journal of the American Oriental Society
JCOL	Journal of the K. R. Cama Institute (Bombay)
Jdl	Jahrbuch des deutschen archaologischen Instituts
JdS	Journal des Savants

Jewish Enc.	The Jewish Encyclopaedia
JHS	Journal of Hellenic Studies
JJS	Journal of Jewish Studies
JNES	Journal of Near Eastern Studies
JRAS	Journal of the Royal Asiatic Society
JRGS	Journal of the Royal Geographical Society
JRS	Journal of Roman Studies
KZ	Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen, begründet von A. Kuhn (now renamed Historische Sprachforschung)
MAMA	Monumenta Asiae Minoris Antiqua
Mem.	Memoires
MP	Middle Persian
MSS	Münchener Studien zur Sprachwissenschaft
MSt.	Mithraic Studies, see J. R. Hinnells
MX	Menog i Xrad, see E. W. West
NC	Numismatic Chronicle
NHL	The Nag Hammadi Library in English, see J. M. Robinson
OGIS	Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae
OLZ	Orientalische Literaturzeitung
ONU	Obščestvennye Nauki v Uzbekistane (Tashkent)
OP	Old Persian
OTP	The Old Testament, seu epigraphica, Vol. I, see J. H. Charlesworth
OTP II	Idem., second volume
Pahl.	Pahlavi
PRDd.	Pahlavi Rivayat accompanying the Dadestan i denig, see B. N. Dhabhar, A. V. Williams
PW	Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, ed. by A. F. von Pauly, W. Wissowa and others
RA	Revue archéologique
REG	Revue des études grecques
Rev. epigr.	Revue épigraphique
Rev. suisse de num.	Revue suisse de numismatique
RHR	Revue de l'histoire des religions
RN	Revue numismatique
SA	Sovetskaja Arxeologija
SAS	South Asian Studies
Sh.	Sitzungsberichte
SBE	Sacred Books of the East, ed. Max Muller
SKt	Sanskrit
Sources	Textual sources for the study of Zoroastrianism, see M. Boyce
St. Ir.	Studia Iranica
TLZ	Theologische Literaturzeitung
TMMM	Textes et monuments figures relatifs aux mysteres de Mithra, see F. Cumont
Tr. XAEE	Trudy Xorezmskoj Arxeologo-Etnograficeskoj Ekspedicii
Vd	Vendidad
VDI	Vestnik Drevnej Istorii

V	Vetus Testamentum
WZKM	Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes
Y	Yasna
Yt	Yašt
Zadspram	Wizīdagrha ī Zadspram, see B. T. Anklesaria
ZDMG	Zeitschrift der deutschen morgenlandischen Gesellschaft
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik
ZVYt	zand ī Vahman Yašt, see B. T. Anklesaria
ZXA	Zand ī Xwurdag Abestag, see B. N. Dhabhar

www.ketab.ir